

Бойченко Михайло Іванович

*Доктор філософських наук,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>

e-mail: boichenko.m@knu.ua

АПОРІЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ: ХИБНІСТЬ ВИБІРКОВОЇ ІНКЛЮЗИВНОСТІ У ПОЛІТИЦІ СКАСУВАННЯ

Резюме

Зазначено, що стихійна на перших порах культура скасування набуває поступової інституалізації і, зокрема, отримує своє втілення у відповідній політиці скасування як складовій політики ідентичності. Спроби досягнути відновлення соціальної справедливості за допомогою скасування одних і інклюзивності інших може призводити також і до політичних і моральних апорій: коли застосування політики скасування призводить не лише до нової несправедливості, але й не виконує завдань самої культури скасування. Нерідко це трапляється через виникнення ефекту вибіркової інклюзивності: коли певну категорію осіб чи соціальну групу виключають з практик інклюзивності, апелюючи до певних їхніх додаткових соціальних характеристик. Обґрунтовано, що робити такі винятки можливо і навіть корисно, але лише у справді виняткових, надзвичайних ситуаціях, як от випадок з боротьби тероризмом чи збройною агресією. Саме до таких випадків належить російське воєнне вторгнення в Україну у 2022 році.

Уточнено, що межею толерування є скасування толерування тих, хто повністю заперечує саму толерантність: щодо них не може бути застосована інклюзивність. В усіх інших випадках інклюзивність є універсальною моральною нормою. Виявлення впливу толерантності, інклюзії, скасування на формування ідентичності допомогло краще встановити взаємозв'язок між цими соціальними явищами. Проведено розрізнення між належними і неналежними підставами для здійснення вибіркової інклюзивності і встановлено, що у більшості випадків вибіркова інклюзивність є невинуватеною і є результатом некомпетентності або корупції. Під

час загарбницької війни росії проти України російська мова має знаходитися під скасуванням у публічній сфері і не мати заохочень до використання у приватній. Виправданим винятком може бути лише використання російської на фронті — мірою її затребуваності у воєнних цілях для потреб української сторони.

Ключові слова: політика скасування, вибіркова інклюзивність, толерантність, культура скасування, соціальна справедливість, політика ідентичності, російське воєнне вторгнення в Україну.

Вступ

Політика скасування є спробою інструменталізувати і легалізувати певні прояви і різновиди культури скасування. Сама по собі така постановка питання вже видається проблематичною, адже культура скасування є виявом спонтанного протесту, який здійснюють представники громадськості всупереч недосконалому законодавству [1]. Однак, ці складнощі все ж видається можливим частково подолати і зробити політику скасування не лише офіційною, але справедливою, навіть коли її здійснюють з позиції держави — в усякому разі у окремих виняткових ситуаціях. Тоді як концепт вибіркової інклюзивності постає як дещо у корені і за визначенням епістемологічно некоректним і перформативною суперечливим. Таким чином, спроби розібратися у цих питаннях виводять на категоріальний рівень дискусії, коли умовою вирішення прикладних проблем є прояснення базових теоретичних питань і передусім — прояснення термінів, серед яких у розгляді проблем скасування і інклюзивності ключовим постає «толерантність», яку варто уточнити у її сенсі як категорію.

У часи війни майже непереборною стає спокуса стати у безкомпромісну позицію повного неприйняття, нетолерантності щодо усього, що хоч мінімально пов'язано з агресором — його мови, культури, історії, народу тощо. Така цілком зрозуміла позиція неприйняття, втім, може привести багатьох цілком притомних людей до «скасування» усього, що стосується ворога, а відповідно — до відмови будь-що знати про нього, щоби і не знатися з ним взагалі [2, с. 16 — 21]. На жаль, це просто неможливо з декількох причин. І тому, що частина українських громадян є етнічними росіянами, які не так легко відмовляються від своєї, нехай навіть лише мовно-культурної, але все ж російської ідентичності, але і головним чином — тому, що українці не хочуть уподібнюватися представникам сучасної росії, у тому числі й не хочуть уподібнюватися росіянам у національній нетерпимості, властивій нацистському по суті режиму сучасної росії. Якщо росіяни не визнають Україну державою, а українців — нацією, про що неодноразово публічно заявляв сучасний очільник кремля володимир путін [3; 4], то українці та держава Україна чітко і послідовно дотримуються канонів цивілізованості, закріплених не лише у міжнародному праві (як от у Загальній

декларації прав людини, прийнятій ООН [5]), а і у сумлінні кожної адекватної людини.

Будучи сумлінними громадянами України і звертаючись до української у публічному просторі, російськомовні українці не завжди і не усі відмовляються від послуговування російською у побуті — або не можуть цього зробити швидко, або іноді і не бажають цього в принципі, тримаючись за культуру і мову своїх предків. У демократичній країні, якою, поза сумнівами, є Україна, доводиться приймати і такий громадянський вибір — навіть під час війни. На щастя, більшість українських громадян адекватно і з розумінням сприйняло вимушений характер ситуації, яку створив сучасний російський режим в Україні — коли навіть використання українськими громадянами російської мови у побуті витлумачується російськими державними мілітаристами як свідчення належності російськомовних українських громадян до «русского мира», а відповідно — як достатню підставу для воєнного вторгнення в Україну, нібито для кращого захисту інтересів цих російськомовних громадян (як свого часу німецькі нацисти виправдовували свою воєнну інтервенцію у Чехословаччину та західну частину Польщі).

Чи має у такій ситуації не лише українська держава, але й українське суспільство робити винятки для російськомовних патріотів України? Чи має право демократична держава забороняти вжиток якоїсь із мов, або ж якоїсь із релігій чи церков, або ж навпаки — зобов'язана робити винятки для якихось груп громадян? Що буде неправомірним винятком із правил, а що, навпаки — буде тим винятком, який лише підкреслюватиме і посилюватиме саме правило?

Чи маємо толерувати вжиток російської мови, а чи все ж слід окреслювати певні межі її побутування в Україні під час війни, ще загарбницької війни, яку чинять носії російської мови і іменем російської мови (заради захисту «русского мира»)? Цей окремий, але вкрай показовий і суспільно чутливий не лише для України випадок загострює питання підстав і меж толерантності і ставить під сумнів доречність у деяких випадках робити з неї певні винятки. Виявити концептуальні пастки здійснення політики скасування, зокрема у розрізі встановлення порогу толерантності, зокрема на прикладі практик скасування російської мови в умовах загарбницької війни росії проти України, і буде метою цієї статті.

Методи дослідження

Дане дослідження враховує концептуальні напрацювання, здійснені у рамках теорій ідентичності та відповідно теоретичного осмислення політик ідентичності. Зокрема, ключовими для розуміння соціальних, етичних та онтологічних підстав толерантності є теорія ідентичності, яку розробляють на багато у чому близьких позиціях філософії комунітаризму Чарльз

Тейлор [6; 7] та Алесдеа Макінтайр [8]. Також важливу роль для розуміння соціально-політичних механізмів функціонування політики ідентичності відіграє концептуальне дослідження політики скривдженості і захисту гідності, яке здійснив нещодавно Френсіс Фукуяма [9]. Нормативні засади, на яких можна здійснювати аналіз проблем справедливості, інклюзивності, культури скасування, було взято з дослідження Карла-Отто Апеля [10]. Але більшою мірою дані дослідження є продовженням концептуального аналізу автором проблематики соціальної інклюзії [11; 12], культури скасування [13; 14] та політики, спрямованої на захист соціальної справедливості загалом [15].

Результати дослідження

Концептуальні засади дослідження ворога

Якщо українським громадянам краще підзабути усе російське, принаймні на період російської війни проти України, то тим українським політологам, аналітикам і представникам українських спецслужб, хто активно протидіє російській повномасштабній збройній агресії, ворога треба знати і знати досконально: і для того, аби краще його перемагати у відкритому бою, і щоби ефективно висувати власні контраргументи у ідеологічній боротьбі (контрпропаганді, деморалізації ворога тощо), необхідно вивчати його і його аргументи. Це потрібно врешті для того, щоб впевнено і успішно його перемагати на всіх фронтах — мілітарному, культурному, ідеологічному, економічному, правовому та усіх інших. Треба розуміти його задуми і розкривати його плани, чітко протидіяти мотивації його військових, аналітиків, дипломатів та керівництва країни і розривати зв'язок між ними і усією іншою частиною їхнього громадянського суспільства, руйнувати кооперацію ворога з його закордонними союзниками тощо. До цього спонукає нас виконання свого патріотичного обов'язку. Але крім воєнного призначення дослідження ворога, є ще й обов'язок залишатися науковцем, бути об'єктивним і не залишати нічого поза своєї раціональної критики і поза своєї ретельної дослідницької роботи. Це є невід'ємною складовою академічної чесності і необхідною складовою академічної свободи — а отже і нашим академічним обов'язком, і загалом — обов'язком розуму, який можна повноцінно реалізувати лише в атмосфері академічної свободи.

Таким чином, для українських науковців необхідним є не просто знання російської мови і ретельне вивчення відповідної фахової літератури та інших релевантних безпековій проблематиці джерел [16], але проактивне опанування цими джерелами — тобто ініціативний їх пошук і за потреби навіть створення власних текстів мовою ворога: зокрема, задля включення українського порядку денного у російський публічний простір, а української стратегічної ініціативи — у публічний російський дискурс. Український порядок денний має просувати українські національні інтереси у російському

публічному просторі і витіснити порядок денний політики російської воєнної агресії, а українська стратегічна ініціатива — руйнувати російські імперські стратегічні дії і вносити загальний розлад у функціонування російського політикуму та російських органів управління усіх рівнів тією мірою, якою вони втілюють ідеологію «русского мира».

Перед тим, як з'ясувати міру толерантності у використанні російської мови та інших елементів російської культури в українських наукових дослідженнях, слід розв'язати загальні питання функціонування політики скасування загалом, і зокрема — під час війни.

Джерела культури скасування

Феномен культури скасування полягає не лише у неспроможності наявних суспільних інститутів забезпечити належне покарання певної негідної поведінки, масштаб і резонанс якої виходять за межі звичайного громадського осуду, а негативні наслідки якої набувають характеру кричущої соціальної несправедливості. Головним тригером народження культури скасування постає все ж те, що певна негідна поведінка не лише не підлягає негативним санкціям офіційних інституцій [13], але й за замовчуванням сприймається значною частиною суспільства як така, що, хоча й не є гідною публічного уславлення і суспільної винагороди, але є чимось нібито цілком прийнятним і навіть нібито «корисним» — у якомусь збоченому, але поширеному уявленні про корисність, наявного у значній частині суспільства. Ці хибні і патологічні уявлення про суспільну корисність, як правило, є незначними і супутніми щодо здорових і адекватних переконань про суспільно значимі феномени. Але якщо такі хибні і патологічні уявлення починають ширитися і витіснити здорові і адекватні, якщо патологія починає претендувати на роль неофіційної, але дуже міцної «норми», тоді настає доба аномії, про яку свого часу писав французький філософ освіти і моралі, а згодом і відомий та видатний французький соціолог Еміль Дюркгайм [17]. І от саме як реакція на загрозу суспільної аномії, як гострий протест проти нахабних зазіхань соціальних патологій стати новою соціальною нормою і постає культура скасування. Культура скасування при цьому апелює до вищого інтересу захисту базових соціальних норм, так би мовити, до наріжних каменів соціальної солідарності — а це вже нібито саме собою надає мандат діяти у режимі надзвичайних повноважень, тобто нібито легітимує порушення наявних, але неефективних офіційних суспільних норм, і передусім — наявних державних законів та інших правових актів.

Так, у суспільствах, які ніби вже давно вийшли з періоду патріархату і «домостроя», дуже тривалий час сприймали як дещо все ще виправдане домашнє насильство — передусім, з боку чоловіка і батька щодо дружини і дітей. Мовляв, хтось же має «давати дисципліну», «стежити за порядком»

і взагалі — бути домашнім суддею і виконавцем присудів. Але саме з такого насильства народжується потім толерування до насильства у більших масштабах — на вулиці, на роботі, в державі.

Або ж можна згадати побутову корупцію, про яку всі знають, що вона є чимось негідним і таким, що перешкоджає повноцінному функціонуванню сфери публічного права, однак, тим не менш, майже усі її продовжують нишком практикувати — адже ж це нібито не та страшна і масштабна державна корупція олігархів та їхніх поплічників. Також дехто апелює до того, що побутова корупція — це ж нібито не мафіозні криваві кримінальні обрудки, а так, дрібниці, які далеко не матимуть далекосяжних наслідків: там хтось дає хабарик вчителю своєї дитини, тут — інший своєму лікарю, а далі третій — дрібному місцевому державному чиновнику. Втім, усі ці окремі прецеденти побутової корупції стають звичними у своїй повторюваності, утворюють малі ручаї корумпованості, які зливаються на місцевому рівні у річки, на регіональному — у озера масштабної корупції, а далі — непомітно, як то кажуть, «пішло-поїхало», коли до побутової корупції так чи інакше виявляються причетними мало не всі у суспільстві: бо ніби й правда, що скрізь «не підмажеш — не поїдеш». Так з таких з побутової корупції, поступово переходять до тіньового фінансування місцевих корумпованих чиновників і дрібних кримінальних авторитетів, а на цій основі утворюються стійкі осередки регіональної мафіозної корупції, які неминуче рано чи пізно виходять на загальнодержавний рівень і призводять до національних олігархічних безчинств і включення національного тіньового бізнесу до міжнародних і транснаціональних корупційних обрудок та виходу на масштаби глобального кримінального ринку.

Варто також згадати джерела американського, а згодом і міжнародного руху «#metoo», і тоді ретроспективно стає очевидним, що внутрішня корпоративна політика великих американських компаній вже давно повільно, але неухильно йшла до унормування принижень і зловживань (аб'юзу) керівництвом корпорацій їхнього персоналу — і у сексуальному вимірі ці ганебні речі проявилися лише більш яскраво і більш ганебно. Страждали переважно жінки, але атмосфера негласної зневаги до нижчих за статусом поширювалася на всіх — права людини і працівника при цьому або формально не зневажали (або чинили щодо них «на межі фолу»), або ці права порушували в обмін на обіцянки кар'єрного зростання (або й подекуди реальне сприяння у ньому) та інших корпоративних бонусів (обіцянки нерідко брехливі, а по факту і по кінцевому результату ще й не менш знущальні, аніж сам прямий аб'юз).

Неважко уявити, як множилися ці та численні інші види безкарної соціальної несправедливості — від все більш агресивних і нав'язливих фінансових махінацій і до нестримного росту числа вуличних банд і ексцесів

зі шкільними стрільцями та іншими психопатами, які чинили акти масових вбивств.

Варто також згадати ганебні випадки зі злочинами знаменитостей, які залишалися або взагалі безкарними, або знущально розтягувалися на довгі роки. Знаковим феноменом стала у 90-ті роки справа зірки американського футболу О. Джей. Сімпсона, яка мала всі ознаки жорсткого вбивства колишнім спортсменом своєї дружини, однак у публічному судовому процесі протягом багатьох років у американських і світових ЗМІ цю справу послідовно розвалювали, а вбивцю вигороджували від заслуженого покарання: зрештою, після двох років судової тяганини його виправдали у кримінальному суді, хоча й згодом у цивільному суді призначили солідний штраф за вбивство — але ж не кинули за ґрати! [18; 19]. Можна також згадати справу ґвалтівника-педофіла і організатора торгівлі людьми Джефрі Епштейна, яка завершилася не його однозначним засудженням, а імітацією самогубства, яке вберегло від публічної ганьби численних представників американської бізнесової та політичної еліти, які були поплічниками і клієнтами Епштейна у його нищих аферах [20; 21]. І навіть зараз ще триває розслідування скандальної справи репера Шона Комбса, більш відомого як «Пі Діді», який десятиліттями здійснював насильства, крав і ґвалтував дорослих і неповнолітніх, чоловіків і жінок — і закон не знаходив можливості те, що відбувалося практично в усіх на очах [22; 23].

Таких випадків було десятки і сотні — і не лише у США, а практично у кожній країні світу — ЗМІ висвітлювали переважно уникнення злочинців від покарання, а не їх заслужену кару. Як правило, мова йшла не так про значущість злочинців, як про знецінення жертв, справедливість щодо яких далеко не завжди чітко і впевнено утверджували у суспільстві. Нерідко суспільний дискурс збивався на аргументи, що жертви у чомусь виявлялися самі винними або менш важливими і корисними для суспільства, аніж їхні кривдники — а тому, мовляв, і встановлення справедливості щодо таких жертв «виправдано» починала кульгати і хибувати. Таке не просто хибне, а ганебне виправдання злочинів і, більше того, їх нормалізація і створювало все більш міцний ґрунт для цілком зрозумілого стихійного і все більш афективного опору пригночених та постраждалих, а також тих, хто мав усі підстави ідентифікувати себе з ними як реальних претендентів стати наступною жертвою у найближчому майбутньому.

Усе це поступово, але неухильно переросло у загальну атмосферу нетерпимості до такого мовчазного офіційного толерування поведінки негідників, яка радикально розходилася не лише з ідеалами демократії і взірцями ліберальних цінностей, але й з помірними правилами повсякденного демократичного процесу як певного суспільного компромісу. У США та інших країнах, які також ніби мали являти собою приклад розвинених

демократії, практика поліцейського нагляду за правопорядком і реалії судочинства не дотягували навіть до цілком помірних нормативів реальної демократії і наявного часткового правосуддя, яке й так захищало переважно багатих і успішних, а не бідних і упосліджених. Все це не могло не погіршувати загальний стан суспільної моралі, неухильно вело до її дальшого занепаду, що лише посилювало безкарність негідників і неминуче вело до їх нахабного публічного торжества — коли вже не тишком-нишком, а цілком відкрито почали чинитися відверті злочини і розмаїта наруга над жертвами. Коли число таких «випадковостей» почало «зашкалювати» — тоді поява культури скасування стала неминучою.

Щось подібне можна простежити і з фактичним неприродним поширенням імперської версії російської культури (що включало і повсюдне насадження російської мови [14]) протягом трьох століть в Україні від моменту гвалтівного руйнування зачатків її державності російським самодержцем Петром Першим. Сучасний український бунт проти російської мови як частини гвалтівного «руського мира» якраз і є типовим випадком культури скасування — коли навіть за 34 роки незалежності повною мірою не подолано наслідки русифікації, а самі ідейні натхненники і виконавці цієї злочинної імперської російської стратегії досі не отримали повного і остаточного офіційного засудження, а сучасні духовні спадкоємці цього злочину — нинішній злочинний російський державний режим та його опора у сучасному російському суспільстві та силових структурах — не отримали належного і повного покарання. Ця культура скасування має отримати своє належне осмислення і розумну помірну підтримку з боку сучасної української держави у вигляді продуманої української державної політики скасування щодо «руського мира» та його основних проявів. Прикладом цього може бути заборона в академічній сфері на користування російськомовними джерелами [24] за певними розумними винятками [16].

Належні і неналежні підстави вибіркової інклюзивності

Як бути з висловом Голди Меїр: «Неможливо домовлятися про мир із тими, хто прийшов тебе вбивати» [25]? Чи є він виявом неспроможності суспільних норм бути універсальними, чи сам виняток з прагнення до комунікації має універсальний характер?

Вочевидь, вести перемовини і домовлятися про мир неможливо з жодними терористами — чи то це ісламські фундаменталісти-джихадисти, чи їхні опоненти, якщо вони візьмуть на озброєння терористичні методи. І немає різниці, чи ці терористи є приватною організацією, яка діє проти держави, чи певна держава, як от сучасна росія, перетворюється на державу-терориста (а не просто є спонсором міжнародного теороризму, як було з росією донедавна. Не важливо, заради якої «праведної» мети дехто переходить до тероризму — чи це праві, які діють в ім'я релігійних догматів

чи ультра-націоналістичних ідей, чи це ліві, як от еко-терористи, які діють заради захисту прав природи або якісь захисники, наприклад, гендерних меншин. Це можуть бути взагалі бути особистості чи спільноти, керовані екзотичними соціопатичними цілями (як от інцели чи подібні до них). Кожна з цих груп може нав'язувати суспільству свою збочену «правду» як новий універсалізм, що по суті є лише універсалістськими зазіханнями. Протиставляти цьому хибному і несправжньому універсалізму можна лише універсалізм дійсний, прийнятний і зрозумілий для усього людства (який представляє наприклад Загальна декларація прав людини [5] та інші супровідні щодо неї документи ООН). Кожна особа і кожна соціальна група має право виборювати власне тлумачення універсалізму, пропонуючи свою версію універсалістських норм, але ніхто не має права диктувати цю версію людству, ще й звертаючись до терористичних «засобів переконання». Тому принципова відмова перемовин з терористами спирається не на так звані універсалістські цінності і відповідні їм «загальнолюдські» норми, щодо яких можна і треба сперечатися, а саме універсальні етичні норми як норми прямої дії, які вже не обговорюються, оскільки щодо них було досягнуто свого часу значимий міжнародний консенсус. Жорстке скасування терористів — це той виняток, який має бути прийнятим універсально і не менш жорстко, аніж ту норму, з якої його слід робити: адже неприйняття такого винятку тим самим прямо заперечує і саму норму.

Слідувати універсальним нормам, навіть етичним, є не такою і легкою справою: адже для їхнього виконання потрібна не лише моральна згода з ними, але й наявність ресурсів для їхнього виконання. Саме відсутністю вигоди або й прямою збитковістю підтримувати Україну у її справедливому прагненні захистити себе від неспровокованої і абсолютно несправедливої російської агресії щодо України пояснює нинішня адміністрація США за президентства Дональда Трампа свою радикальну зміну міжнародної позиції, у якій вони починають йти на прями перемовини з терористичною росією і поступово зменшують допомогу Україні [26]. Якщо Євросоюз майже одностайно йде на матеріальні жертви заради підтримки України як захисника усієї Європи від воєнної загрози з боку росії [27], то Дональд Трамп прямо заявляє, що він не лише не бачить потреби у аналогічній допомозі з боку США, але й вимагає від України повернути вартість попередньої воєнної допомоги США — якщо не грошима, то українськими корисними копалинами чи іншими українськими активами [28]. США ж декларують переорієнтацію своєї глобальної політики на протистояння Китаю і, можливо, Ірану [29]. І взагалі Дональд Трамп апелює до необхідності першочергового вирішення внутрішніх проблем США: проблеми масштабної незаконної міграції, гігантського наркотрафіку з-за кордону у США (передусім, небезпечного для життя фентанілу) та інших американських проблем [30].

Ця колізія демонструє, що у реальному житті доволі складно жити повсякденно і повсякчас за таким імперативом універсальних етичних норм: ніколи не вистачатиме ресурсів для всіх — як тільки виходимо за межі суто етичних цінностей і суто етичних вимог і переходимо до практик їх реалізації у реальному суспільному житті, у якому маємо враховувати також інші цінності — у тому числі й цінності соціальної відданості «своїй» спільноті. Деонтологія тут входить у суперечність з утилітаризмом, а тому слід шукати вихід. Спробою хоча би локально, якщо не глобально, якщо не теоретично, то практично вийти з цього етичного конфлікту є вирішення дилем — соціальних і етичних.

Широко застосовний останнім часом термін соціальної інклюзивності, який мав би означати залучення усіх без винятку, хто належить до певної соціальної категорії, все частіше використовують вибірково: тобто майже завжди знаходиться певна категорія осіб чи соціальна група, яких виключають з практик інклюзивності, апелюючи до певних додаткових соціальних характеристик. Саме по собі робити такі винятки можливо і навіть корисно, але лише у справді виняткових, надзвичайних ситуаціях, як от випадок з тероризмом. Але робити такі винятки у режимі волонтаристськи визначених зовсім необов'язкових виключень, є абсолютно неприйнятним і руйнівним для будь-яких норм, з яких роблять такі необґрунтовані і партикулярно вмотивовані виключення. Так, наприклад, трапляється, що застосування етичної інклюзивності можуть намагатися обмежити, виходячи з політичних, економічних, культурних та інших приватних чи локальних міркувань. Це може бути нібито виправдано кон'юнктурно, тобто з позицій приватного інтересу, але аж ніяк не концептуально і універсально, адже концептуально це означало би просто відмову від інклюзивності як такої — оскільки інклюзивність встановлюється саме на універсальних засадах. Згадаймо хоча би Імануеля Канта, який говорив про вічний мир, який мав би бути настільки раціональним, що до нього мала би долучитися навіть «спільнота чортів» [31, с. 60].

Втім, останнім часом, на жаль, мало не нормою політичної практики, зокрема, стало те, що можна назвати вибірковою інклюзивністю, коли її нібито застосовують до всіх, але в певний момент її вибірково «виключають» щодо окремих контрагентів. Системна вибіркова інклюзивність — елемент гібридної політики, яка намагається адаптувати універсальні стратегії інклюзивності до фактичної ексклюзії щодо окремих спільнот або особистостей, які постають як ізгої, тобто як виключені назавжди, а не тимчасово і умовно. Насправді, швидше нормою стає здійснення певних обмежень або навпаки преференцій не у етичних стосунках, а у інших соціальних сферах — у економіці як протекціонізм, у праві як опіка лише над неправоздатними, у політиці як підтримка союзників тощо: так би мовити, виняток

лише підтверджує правило. Втім, миттєво з'являється зловживання такими винятками: у міжнародній економіці це — надмірний національний протекціонізм або грабіжницькі тарифні війни, у праві як позбавлення громадян їхніх базових прав під виглядом політичної опіки (про що пише Джорджо Агамбен [32]), у політиці — корупційні урядові коаліції між непримиренними ідеологічними опонентами або ж з напівекстремістськими політичними силами тощо. Але у постконвенційній етиці це так не працює. Лише у попередні епохи панування конвенційної моралі вибіркова інклюзивність була чимось звичним і нормальним, тоді як для універсальної моралі вона є чимось неможливим — чимось на кшталт круглого квадрату.

Гібридна політика вибіркової інклюзивності, яка стала очевидною у своїй кричущій несправедливості в умовах дикої війни, яку розв'язала росія проти України, насправді є не наслідком війни, а більшою мірою її основною глибинною причиною: паплюження суспільної моралі через її протиприродне використання у гібридний спосіб, наростання всіляких аморальних оборудок в усіх сферах суспільного життя розв'язало руки усім кримінальним і терористичним силам у міжнародному і глобальному масштабі. За допомогою російської війни в Україні ці глобальні майстри гібридної політики прагнуть перетворити її на нову норму і зробити крайній цинізм і нестримний нормативний релятивізм «новою нормативністю», для якої вже підбирають ім'я, таке, як наприклад, «мета-модерн» [33]. Про занепад глобального громадянського суспільства як ще глибшу причину цього аморалізму і гібридності, а отже й неминучих світових воєн, я вже говорив три роки тому [34, с. 49 — 54]. Зараз варто лише наголосити, що надзвичайне поширення хибних і корупційних практик необґрунтованої вибіркової інклюзивності є характерним симптомом занепаду громадянського суспільства, як у національних і регіональних масштабах, так і у масштабі глобальному. На противагу цьому, посилення глобального громадянського суспільства як головного стейкхолдера, а відповідно і найбільш легітимного контролера інклюзивності, а отже й вибіркової інклюзивності, здатне суттєво оздоровити її застосування у суспільстві, зменшити потребу у застосуванні культури скасування, а отже й зменшити підстави для зловживання нею — і загалом розвиток підвищити рівень соціальної справедливості у світі та у окремих його регіонах.

Поки цього немає — неминучим є поширення і примноження розмаїття апорій хибного і корупційного застосування вибіркової інклюзивності у політиці скасування: коли ті інструменти, які покликані відновлювати соціальну справедливість, злочинно застосовують для її ще більшого нищення і паплюження.

Попри усі помилки і пастки політики інклюзивності, у які потрапляють переважно недосвідчені і наївні громадяни, та попри усі зловживання

та аберації у боротьбі за справедливість, які нерідко здійснюють надто досвідчені і підступні політики, — попри усе це, політика інклюзивності є невід'ємною складовою політики соціальної справедливості у ліберальному демократичному суспільстві. *Abusus non tollit usum* — тобто, зловживання не заперечує вживання. Так говорили давні римляни, а вони добре розумілися на засадах справедливого політичного устрою і побудові ефективної системи права. Вибіркова інклюзивність у цьому світлі постає як в цілому хибна правова стратегія і надто ризикована політична тактика. Лише іноді, як виняток, вибіркова інклюзивність дає користь для усього суспільства — адже несправедливість, навіть щодо закоренілих негідників або жахливих злочинців, все рівно залишається несправедливістю.

Цезар свого часу не дарма застерігав Сенат від вбивства Катіліни, нехай навіть іменем держави і за тяжкий державний злочин: «Ми у такому разі станемо нічим не кращі за нього» [35, с. 102-108; 36, р. 2]. Рішення Сенату про вбивство (страту без належного судового рішення) Катіліни та його найближчих поплічників, імовірно, було не останньою причиною, яка підштовхнула Цезаря до повалення республіканського ладу: він не чекав від нього справедливості для себе. Постраждав, як відомо, в результаті весь римський народ, а Римську республіку було безповоротно втрачено.

Тому вибірккову інклюзивність як право на несправедливість або ж як негативну справедливість не варто застосовувати для спільного блага пріоритетно, а лише у окремих, справді виняткових випадках. При цьому вона все ж має бути узгоджена із панівними нормами, а не кидати їм виклик, як це традиційно виявляється у культурі скасування. Так, у праві варто зважувати доцільність створення прецеденту (заради дотримання справедливості і духу закону тоді, коли слідування букві закону призводить до несправедливості); у політиці — виправданість політичних компромісів швидшим досягненням суспільного блага (і передусім — з безпекових міркувань); у економіці — стратегічну прибутковість, заради якої варто йти на ситуативні втрати (розглядаючи їх як інвестиції у майбутнє), у сфері моралі — захист соціальної солідарності на противагу торжеству партикулярних інтересів однієї соціальної групи за рахунок усіх інших соціальних груп.

Висновки

Головною апорією толерантності є доконечна вимога припиняти політичні дії щодо тих, хто заслужено потрапляє під санкції вибіркової інклюзивності: тобто політика скасування має полягати у скасуванні політики щодо тих, кого скасовують — з ними мають бути припинені будь-які контакти. Якщо це терористи, або інші суспільно небезпечні суб'єкти, тоді щодо них мають бути застосованими належні безпекові силові заходи. Якщо це агресор, який прийшов з-за кордону вбивати українців, то його

спочатку слід знищити і витіснити за межі України, а, можливо, й знищити його воєнний потенціал, щоби унеможливити повторну агресію. Лише після завершення безпекових заходів може бути відновлене спілкування з колишніми агресорами і колишніми терористами — за умови, якщо вони не лише будуть переможені, але й розкаються у своїх злочинах і доведуть це розкаяння — через діяльну спокуту і належні репарації. При цьому ще й корисним буде певне відтермінування повної реабілітації цих злочинців, для чого має бути введений розумно вирахований карантин на повноцінне повернення їх у цивілізовану спільноту.

З іншого боку, надмірне або не виправдано розширене застосування політики скасування, а особливо її перетворення на основу політики ідентичності може призводити до парадоксального ефекту перетворення вчорашньої жертви на сьогоднішнього ката: коли несправедливо пригнічені у запалі гніву продовжують чинити самосуд, навіть отримавши повноту влади. Адже сенс культури скасування якраз і полягає у неможливості досягнути справедливості у легальний спосіб. Але якщо жертва отримує владну позицію і замість переходити до влади права продовжує здійснювати свою вендетту, тоді політика скасування перетворюється на політику шовінізму і інших форм несправедливості.

У випадку з російською мовою, то під час війни російська має знаходитися під скасуванням у публічній сфері і не мати заохочень до використання у приватній. Виправданим винятком може бути лише використання російської на фронті — мірою її затребуваності у воєнних цілях для потреб української сторони. Тією мірою, якою фронт включає в себе ідеологічну роботу, забезпечення тилом, аналітичну, контрозвідувальну та інші спеціальні види діяльності — цією мірою використання російської також є припустимим, однак лише в інтересах досягнення успіху у протистоянні збройній агресії росії. Перемога України у війні з росією має значно пом'якшити політику скасування щодо російської мови в Україні.

Таким чином, вибіркова інклюзія не знімає загальної настанови політики скасування щодо російської в Україні під час опору російській збройній агресії, але робить той виняток, який лише підкреслює чинність і справедливість загального правила на заборону користування російською у публічному просторі. Адже цей виняток роблять для досягнення перемоги над російським агресором, а не для підтримки «русского мира».

Усі інші спроби застосовувати вибірково інклюзивність, як от визнання «хороших русских», перемовини з агресором нібито заради його замирення, інші поступки українськими інтересами є абсолютно неприйнятними.

Таким чином, вибірково інклюзивність як намагання робити партикулярні вилучення з універсальних норм, передусім моральних, є

принципово хибною. А наявність рідкісних випадків корисних і справді виправданих, у тому числі й морально, винятків з цього правила — лише підкреслює істинність цього правила і необхідність його неухильного дотримання як суспільно корисної і універсально моральної норми.

Список посилань

1. Бойченко М. Межі толерантності: колізії культури скасування. *Філософська думка*. 2025 (1) С.173 — 191. <https://doi.org/10.15407/fd2025.01.173>
2. Єрмоленко А. та ін. Війна як виклик для моральних цінностей (Єрмоленко, А. (модератор), Балінченко, С., Бистрицький, Є., Бойченко, М., Бучма, О., Гардашук, Т., Жулай, В., Іщенко, Ю., Йосипенко, С., Лозниця, С., Любивий, Я., Мулярчук, Є., Пролєєв, С., Рогожа, М., Фадєєв, В.). *Філософська думка*. 2025 (1). С. 7 — 65.
3. Хоменко С., Голубєва, А. Пугін назвав росіян і українців одним народом. Історики пояснюють, чи це так. ВВС. 22 лютого 2020. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51596469>
4. Бойко М. Пугін заявив, що «України ніколи не було в історії людства», бо йому показали карту з «Козакією». Російський диктатор вкотре повторив маячню, що «Україну створив Радянський Союз». ТСН. 23.05.2023. <https://tsn.ua/politika/putin-zayaviv-scho-ukrayini-nikoli-ne-bulo-v-istoriyi-lyudstva-bo-yomu-pokazali-kartu-z-getmanshinoyu-2335219.html>
5. ООН. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Тейлор Ч. Джерела себе: творення новочасної ідентичності / пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2005. 696 с.
7. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «політика визнання» / пер. з англ. Р. Й. Димерець. Київ: Альтерпрес, 2004. 172 с.
8. Макінтайр А. Після чесноти: дослідження з теорії моралі / пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2002. 438 с.
9. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Т. Сахно. Київ: Наш Формат, 2020. 192 с.
10. Апель К.-О. Дискурс та відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / пер. з нім. В. Купліна. Київ: Дух і літера, 2009. 430 с.
11. Бойченко, М. Завойована незалежність України: культура військової справи демократичного суспільства. Науково-аналітична доповідь до 33-ї річниці Незалежності України. Вісник

- Національної академії педагогічних наук України. 2024. 6(2). С. 1-6. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6205>
12. Бойченко М. Формування культури соціальної інклюзії у сфері вищої освіти України для повоєнного українського суспільства: теоретико-концептуальні засади. Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти у післявоєнний період: монографія / за ред. О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С. 27-44. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/Sotsialna-inklyuziya-u-sferi-VO_IVO-2024-123p.pdf
 13. Бойченко М. Межі і потенціал культури скасування: протидія «русському миру» в Україні як інструменту гібридної війни. В Академічні Читання пам'яті професора Г. І. Волинки: філософія, наука та освіта: науково-практична конференція (1 травня 2024 року) / за ред.: Андрущенко В. П., Русакова С. С., Гончаренко К. С. Львів — Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 71-74.
 14. Бойченко М. Русифікація як нищення української національної пам'яті: передумови і наслідки тоталітарної радянської політики щодо України. Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті [текст]: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 11 – 12 червня 2020 року / наук. ред. Т. Єщенко. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 58-60.
 15. Бойченко М. Добродієвість розуму Нового просвітництва. Мультиверсум: філософський альманах. 2025. 1(1). С. 3-23.
 16. Винницький М. Закладам вищої освіти та науковим установам. Про використання джерел інформації, створених на території держави-агресора. МОН № 1/19894-24 від 25.10.2024. МОН: інструктивні листи. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/atestatsiya-kadriv-vyshchoi-kvalifikatsii/2024/10/25/lyst-mon-1-19894-24-vid-25-10-2024.pdf>
 17. Durkheim, E. *The Division Of Labor In Society*. Trans. by G. Simpson. Illinois: The Free Press of Glencoe, 1960. 439 p.
 18. Fairchild, H. & Cowan, G. The O. J. Simpson Trial: Challenges to Science and Society. *Journal of Social Issues*, 2010, 53, 583-591. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1997.tb02130.x>.
 19. Freedland, A. The OJ Simpson trial was sensational — and a portent of the strife-torn America we see today. *The Guardian*. 12 Apr 2024. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2024/apr/12/oj-simpson-trial-america-race-misogyny-policing-celebrity>

20. Blake, S. Prosecuting Sex Trafficking: How the Indictment of Ghislaine Maxwell in the Case against Jeffrey Epstein Highlights the Difficulties in Sex Trafficking Crimes Prosecution. https://www.law.georgetown.edu/gender-journal/wp-content/uploads/sites/20/2022/03/S.-Blake_Prosecuting-Sex-Trafficking.pdf
21. Cook, B. B. Jeffrey Epstein: Pedophiles, Prosecutors, and Power. *The Journal of Gender, Race & Justice*, 2023, 26(2), 311-392. https://jgrj.law.uiowa.edu/sites/jgrj.law.uiowa.edu/files/2023-05/JGRJ%2026.2_Cook_1_o.pdf
22. Madden, S., & Sarmiento, I. G. What exactly is driving the conspiracy theories about Sean ‘Diddy’ Combs? NPR. DECEMBER 12, 2024. <https://www.npr.org/2024/12/12/g-s1-37902/sean-diddy-combs-conspiracies-misinformation-feature>
23. Pierre, N. Mogul to Menace: The Legal Fallout of Diddy. *The Columbia Journal of Law and the Arts*. October 2, 2024. <https://journals.library.columbia.edu/index.php/lawandarts/announcement/view/721>
24. Президент України. Указ Президента України № 685/2021. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>
25. Палашинський, Є. Хто сказав легендарну фразу: “Неможливо домовлятися про мир із тими, хто прийшов тебе вбивати?”. Друкарня. 28 червня 2023. <https://drukarnia.com.ua/articles/khto-skazav-legendarnu-frazu-nemozhливо-domovlyatisya-pro-mir-iz-timi-khto-priishov-tebe-vbivati-tsOy4>
26. BBC News Україна. «Це не наша війна». США відмовляться від мирних зусиль в Україні, якщо не буде швидкого прогресу з мирною угодою. 18 квітня 2025. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cnv5e7n89mgo>
27. Юзвяк, Р. ЄС обіцяє продовжувати озброювати Україну на тлі переговорів про припинення вогню. Радіо Свобода. 20 березня 2025. <https://www.radiosvoboda.org/a/rfe-rl-yevropeyskyu-soyuz-obitsyaue-ozbroyuvaty-ukrayinu/33352976.html>
28. Голос Америки. Цифри не сходяться. Пентагон та незалежні аналітики спростовують заяву Трампа про витрачені на Україну 350 мільярдів. 22 лютого 2025. <https://www.holosameryky.com/a/trysta-pjadesjat-miljardiv-fact-check/7984475.html>
29. Бережанський, І. Холодна «тарифна» війна між Китаєм та США може перерости у гарячу — Чалий. 11.04.2025. <https://tsn.ua/>

- svit/kholodna-taryfna-viyna-miz-kytayem-ta-ssha-moze-pererosty-u-hariachu-chalyu-2805965.html
30. The White House. Fact Sheet: President Donald J. Trump Declares National Emergency to Increase our Competitive Edge, Protect our Sovereignty, and Strengthen our National and Economic Security. April 2, 2025. <https://www.whitehouse.gov/fact-sheets/2025/04/fact-sheet-president-donald-j-trump-declares-national-emergency-to-increase-our-competitive-edge-protect-our-sovereignty-and-strengthen-our-national-and-economic-security/>
 31. Kant, I. *Zum Ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*. Königsberg: Friedrich Nicolovius, 1795. 104 s.
 32. Agamben, G. *Homo Sacer: sovereign power and bare life*. Trans. by D. Heller-Roazen. Stanford CA: Stanford University Press, 1998. 199 p.
 33. Бойченко М. Філософія як протиотрута пропаганди. Філософія в сучасному світі: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 17 – 19 листопада 2023 р. / Ред. кол. Я. В. Тарароєв, А. В. Кіпенський, О. О. Дольська [та ін.]. Харків, 2023. С. 3-5. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/71163>
 34. Єрмоленко А., та ін. Україна і світ після 24.02.2022 (А. Єрмоленко, С. Йосипенко, Є. Головаха, А. Кудряченко, С. Пролєєв, В. Кіхтенко, О. Киричок, М. Бойченко, В. Загороднюк, О. Білий, Т. Гардашук, Я. Любивий). *Філософська думка*. 2023. № 2. С. 5-72.
 35. Крісп Г. С. *Змова Катіліни* / пер з лат. Н. Ващишина. Львів: Априорі, 2020. 140 с.
 36. Toohey C. *On the Opposition of C. Julius Caesar to the Execution of the Catilinarian Conspirators*. 1979. https://www.academia.edu/33530843/Caesars_Opposition_to_the_Execution_of_the_Catilinarian_Conspirators

References

1. Boichenko, M. (2025b). The limits of tolerance: collisions of the culture of abolition [in Ukrainian]. *Philosophical thought*, (1), 173 – 191. <https://doi.org/10.15407/fd2025.01.173>
2. Yermolenko, A., et al. (2025). War as a Challenge to Moral Values (Yermolenko, A. (moderator), Balinchenko, S., Bystrytskyi, E., Boychenko, M., Buchma, O., Gardashuk, T., Zhulay, V., Ishchenko, Yu., Yosypenko, S., Loznytsia, S., Lyubyvyi, Ya., Mulyarchuk, E., Proleyev, S., Rogozha, M., Fadeyev, V.) [in Ukrainian]. *Philosophical Thought*, (1), 7 – 65.

3. Khomenko, S., & Golubeva, A. (2020). Putin called Russians and Ukrainians one people. Historians explain whether this is so [in Ukrainian]. BBC. February 22, 2020. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51596469>
4. Boiko, M. (2023). Putin declared that “Ukraine has never existed in the history of mankind”, because he was shown a map with “Cossacks”. The Russian dictator once again repeated the delusion that “Ukraine was created by the Soviet Union” [in Ukrainian]. TSN. 23.05.23. <https://tsn.ua/politika/putin-zayaviv-scho-ukrayini-nikoli-ne-bulo-v-istoriyi-lyudstva-bo-yomu-pokazali-kartu-z-getmanschinoyu-2335219.html>
5. UN. (1948). Universal Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed by Resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
6. Taylor, Ch. (2005). Sources of the self: the creation of modern identity / trans. from English. Kyiv: Spirit and Letter [in Ukrainian].
7. Taylor, Ch. (2004). Multiculturalism and the “Politics of Recognition” / trans. from English by R. Y. Dymerecs. Kyiv: Alterpress [in Ukrainian].
8. McIntyre, A. (2002). After Virtue: A Study in Moral Theory. Trans. from English. Kyiv: Spirit and Letter [in Ukrainian].
9. Fukuyama, F. (2020). Identity. The Demand of Dignity and the Politics of Resentment / trans. from English. T. Sakhno. Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
10. Apel K.-O. (2009). Discourse and responsibility: the problem of transition to post-conventional morality / trans. from German. V. Kuplina. Kyiv: Spirit and letter [in Ukrainian].
11. Boichenko, M. (2024). The Won Independence of Ukraine: The Culture of Military Affairs of a Democratic Society [in Ukrainian]. Scientific and Analytical Report to the 33rd Anniversary of the Independence of Ukraine. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 6(2), 1-6. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6205>
12. Boichenko, M. (2024). Formation of a culture of social inclusion in the sphere of higher education of Ukraine for the post-war Ukrainian society: theoretical and conceptual foundations [in Ukrainian]. Social inclusion in the sphere of higher education in the post-war period: monograph / ed. by O. Orzhel. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine. P. 27-44. <https://ihed>.

- org.ua/wp-content/uploads/2025/03/Sotsialna-inklyuziya-u-sferi-VO_IVO-2024-123p.pdf
13. Boichenko, M. (2024b). The limits and potential of the culture of abolition: counteraction to the “Russian world” in Ukraine as an instrument of hybrid warfare [in Ukrainian]. V Academic Readings in memory of Professor G. I. Volynka: philosophy, science and education: scientific and practical conference (May 1, 2024) / ed.: Andrushchenko V. P., Rusakov S. S., Goncharenko K. S. Lviv — Toruń: Liha-Press, 71-74.
 14. Boichenko, M. (2020). Russification as the destruction of Ukrainian national memory: prerequisites and consequences of totalitarian Soviet policy towards Ukraine [in Ukrainian]. Totalitarianism as a system of destruction of national memory: collection of scientific works based on the materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation on June 11-12, 2020 / scientific editor T. Yeshchenko. Lviv: Printing house of the Lviv National Medical University named after Danylo Halytsky, 58-60.
 15. Boichenko, M. (2025a). The Integrity of the Mind of the New Enlightenment [in Ukrainian]. *Multiverse: A Philosophical Almanac*, 1(1), 3-23.
 16. Vynnytskyi, M. (2024). To higher education institutions and scientific institutions. On the use of information sources created on the territory of the aggressor state. MES No. 1/19894-24 of 25.10.2024. MES: instructional letters. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/atestatsiya-kadriv-vyshchoi-kvalifikatsii/2024/10/25/lyst-mon-1-19894-24-vid-25-10-2024.pdf> [in Ukrainian].
 17. Durkheim, E. (1960). *The Division Of Labor In Society*. Trans. by G. Simpson. Illinois: The Free Press of Glencoe, 439 p.
 18. Fairchild, H. & Cowan, G. (2010). The O. J. Simpson Trial: Challenges to Science and Society. *Journal of Social Issues*, 53, 583-591. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1997.tb02130.x>.
 19. Freedland, A. (2024). The OJ Simpson trial was sensational — and a portent of the strife-torn America we see today. *The Guardian*. 12 Apr 2024. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2024/apr/12/oj-simpson-trial-america-race-misogyny-policing-celebrity>
 20. Blake, S. (2022). Prosecuting Sex Trafficking: How the Indictment of Ghislaine Maxwell in the Case against Jeffery Epstein Highlights the Difficulties in Sex Trafficking Crimes Prosecution. https://www.law.georgetown.edu/gender-journal/wp-content/uploads/sites/20/2022/03/S.-Blake_Prosecuting-Sex-Trafficking.pdf

21. Cook, B. B. (2023). Jeffrey Epstein: Pedophiles, Prosecutors, and Power. *The Journal of Gender, Race & Justice*, 26(2), 311-392. https://jgrj.law.uiowa.edu/sites/jgrj.law.uiowa.edu/files/2023-05/JGRJ%2026.2_Cook_1_o.pdf
22. Madden, S., & Sarmiento, I. G. (2024). What exactly is driving the conspiracy theories about Sean ‘Diddy’ Combs? NPR. DECEMBER 12, 2024. <https://www.npr.org/2024/12/12/g-s1-37902/sean-diddy-combs-conspiracies-misinformation-feature>
23. Pierre, N. (2024). Mogul to Menace: The Legal Fallout of Diddy. *The Columbia Journal of Law and the Arts*. October 2, 2024. <https://journals.library.columbia.edu/index.php/lawandarts/announcement/view/721>
24. President of Ukraine. (2021). Decree of the President of Ukraine № 685/2021. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of October 15, 2021 “On the Information Security Strategy”. <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> [in Ukrainian].
25. Palashinsky, E. (2023). Who said the legendary phrase: “It is impossible to negotiate peace with those who came to kill you”? [in Ukrainian]. *Drukarnia*. June 28, 2023. <https://drukarnia.com.ua/articles/khto-skazav-legendarnu-frazu-nemozhливо-domovlyatisya-pro-mir-iz-timi-khto-priishov-tebe-vbivati-tsOy4>
26. BBC News Ukraine. (2025). “This is not our war.” US to abandon peace efforts in Ukraine unless there is rapid progress with peace agreement [in Ukrainian]. BBC. April 18, 2025. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cnv5e7n89mgo>
27. Jozwiak, R. (2025). E.U. pledges to continue arming Ukraine amid cease-fire talks [in Ukrainian]. *Radio Svoboda*. March 20, 2025. <https://www.radiosvoboda.org/a/rfe-rl-yevropeyskyy-soyuz-obitsyaye-ozbroyuvaty-ukrayinu/33352976.html>
28. Voice of America. (2025). The numbers do not match. The Pentagon and independent analysts refute Trump’s statement about 350 billion spent on Ukraine. February 22, 2025. <https://www.holosameryky.com/a/trysta-pjadesjat-miljardiv-fact-check/7984475.html> [in Ukrainian].
29. Berezhansky, I. (2025). The cold “tariff” war between China and the USA can turn into a hot one — Chaly. 11.04.2025. <https://tsn.ua/svit/kholodna-taryfna-viy-na-miz-kytayem-ta-ssha-moze-pererosty-u-hariachu-chalyy-2805965.html> [in Ukrainian].

30. The White House. (2025). Fact Sheet: President Donald J. Trump Declares National Emergency to Increase our Competitive Edge, Protect our Sovereignty, and Strengthen our National and Economic Security. April 2, 2025. <https://www.whitehouse.gov/fact-sheets/2025/04/fact-sheet-president-donald-j-trump-declares-national-emergency-to-increase-our-competitive-edge-protect-our-sovereignty-and-strengthen-our-national-and-economic-security/>
31. Kant, I. (1795). *Zum Ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*. Königsberg: Friedrich Nicolovius. 104 S.
32. Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: sovereign power and bare life*. Trans. by D. Heller-Roazen. Stanford CA: Stanford University Press. 199 p.
33. Boichenko, M. (2023). Philosophy as an antidote to propaganda [in Ukrainian]. *Philosophy in the modern world: Materials of the IV International Scientific and Practical Conference, November 17-19, 2023* / ed. col. Ya. V. Tararoev, A. V. Kipensky, O.O. Dolska [et al.]. Kharkiv, pp. 3-5. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/71163>
34. Yermolenko, A., et al. (2023). *Ukraine and the World after 24.02.2022* (A. Yermolenko, S. Yosypenko, E. Holovakha, A. Kudryachenko, S. Proleyev, V. Kikhtenko, O. Kyrychok, M. Boychenko, V. Zagorodnyuk, O. Bilyi, T. Gardashuk, Ya. Lyubyvy) [in Ukrainian]. *Philosophical Thought*, (2), 5-72.
35. Crisp, G. S. (2020). *The Conspiracy of Catiline* / trans. from Latin by N. Vaschyshyn. Lviv: Apriori [in Ukrainian].
36. Toohey, C. (1979). *On the Opposition of C. Julius Caesar to the Execution of the Catilinarian Conspirators*. https://www.academia.edu/33530843/Caesars_Opposition_to_the_Execution_of_the_Catilinarian_Conspirators

Mykhailo Boichenko

Doctor of Science in Philosophy, Professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>

e-mail: boichenko.m@knu.ua

**APORIAS OF TOLERANCE: THE FALSENESS OF SELECTIVE
INCLUSION IN CANCEL POLICY**

Abstract

It is noted that the initially spontaneous cancel culture gradually becomes institutionalized and, in particular, finds its embodiment in the corresponding cancel policy as a component of identity politics. Attempts to achieve the restoration of social justice through the cancellation of some and the inclusion of others can also lead to political and moral aporias: when the application of the cancel policy not only leads to new injustice, but also fails to fulfill the tasks of the cancel culture itself. This often happens due to the emergence of the effect of selective inclusion: when a certain category of individuals or a social group is excluded from inclusive practices, appealing to certain of their additional social characteristics. It is substantiated that making such exceptions is possible and even useful, but only in truly extraordinary, emergency situations, such as the case of combating terrorism or armed aggression. The Russian military invasion of Ukraine in 2022 belongs to such cases.

It is specified that the limit of tolerance is the cancelling of tolerance of those who completely deny tolerance itself: inclusivity cannot be applied to them. In all other cases, inclusivity is a universal moral norm. Identifying the impact of tolerance, inclusion, and cancelling on the formation of identity helped to better establish the relationship between these social phenomena. A distinction is made between proper and improper grounds for the implementation of selective inclusivity and it is established that in most cases selective inclusivity is unjustified and is the result of incompetence or corruption. During Russia's aggressive war against Ukraine, the Russian language should be under abolition in the public sphere and not be encouraged to be used in the private sphere. A

justified exception may be the use of russian on the front – to the extent that it is required for military purposes for the needs of the Ukrainian side.

Keywords: cancel policy, selective inclusiveness, tolerance, cancel culture, social justice, identity politics, russian military invasion of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.03.25

© Бойченко М. І., 2025